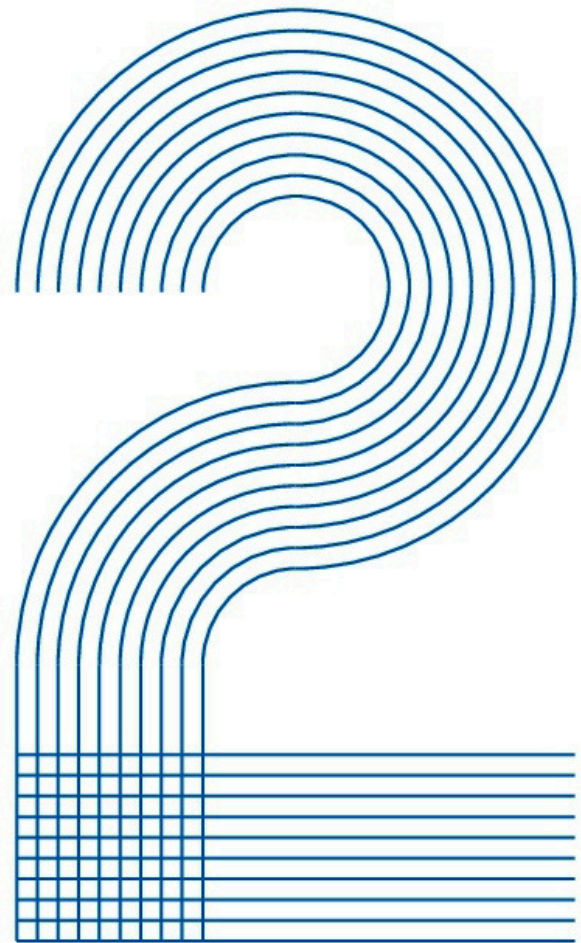

CUMMIEIRA

Cadernos de investigación da nova Filoloxía Galega

Departamento de Filoloxía Galega e Latina

Vol. 2 - 2017

Xosé A. Fernández Salgado (ed.)

Cumieira : Cadernos de investigación da nova Filoloxía Galega. Vol. 2 / Xosé A. Fernández Salgado (ed.). -- Vigo: Universidade de Vigo, Departamento de Filoloxía Galega e Latina, 2017

156 p.; 24 cm

D.L. VG 687-2017

ISBN: 978-84-8158-757-9

1. Filoloxía Galega. I. Fernández Salgado, Xosé Antonio, ed. lit. II. Universidade de Vigo, Departamento de Filoloxía Galega e Latina, ed.

© Departamento de Filoloxía Galega e Latina (Universidade de Vigo)

© Susana Brandariz Varela, Darío Álvarez Moure, Estefanía González Álvarez, Nuria Díaz Guedella, Icíá Moreiras Villamarín, Andrea Castelo Veiga

© Xosé A. Fernández Salgado (ed.)

Revisión científica do volume 2:

Anxo Angueira (UVigo), Xavier G. Guinovart (UVigo), Ana Iglesias Álvarez (UVigo), Bieito Arias (UVigo), Gonzalo Navaza (UVigo) e Xosé A. Fernández Salgado (UVigo)

Maquetación: Xosé A. Fernández Salgado

Corrección: Antón Palacio

Deseño da portada: Tania Sueiro (Área de Imaxe da Universidade de Vigo)

Edición:

Departamento de Filoloxía Galega e Latina da Universidade de Vigo

Facultade de Filoloxía e Tradución

Campus das Lagoas-Marcosende - 36310 Vigo

Impresión: Tórculo Comunicación Gráfica, S.A.

Dep. Legal: VG 687-2017

ISBN: 978-84-8158-757-9

CUMIEIRA. Cadernos de investigación da nova Filoloxía Galega aparece recollida na base de datos DIALNET, no *Catálogo Italiano dei Periodici* ACNP (Università di Bologna) e en *Linguistic Bibliography* e Brillonline de BRILL.

Índice / Index

- 9 Limiar /
 Introduction
- 11 SUSANA BRANDARIZ VARELA
 Deseño e construción dun corpus paralelo etiquetado semanticamente
 para o galego /
 *Design and elaboration of a parallel corpus semantically tagged for Galician
 language*
- 33 DARÍO ÁLVAREZ MOURE
 Vangardas e futurismo no campo literario galego /
 Avant-garde and futurism in the Galician literary field
- 65 ESTEFANÍA GONZÁLEZ ÁLVAREZ
 O *cuidar* na cantiga de amor: unha obsesión /
 The cuidar in cantigas d'amor: an obsession
- 85 NURIA DÍAZ GUEDELLA
 A influencia do ensino no proceso de adquisición lingüística /
 The influence of the education in the process of linguistic acquisition
- 105 ICÍA MOREIRAS VILLAMARÍN
 Os resultados galegos do nome latino *Caecilia* /
 The Galician results of the Latin name Caecilia

Cumieira 2. Cadernos de investigación da nova Filloxía Galega

- 127** ANDREA CASTELO VEIGA
O léxico galego-berciano na obra poética de Antonio Fernández Morales
(1817-1896) /
*The Galician-Bercian lexicon in the poetic work of Antonio Fernández Morales
(1817-1896)*
- 151** Autoras e autores de *Cumieira*, vol. 2 /
Cumieira's authors
- 153** Normas para o envío de orixinais /
Manuscript submissions guidelines. Information for authors

O LÉXICO GALEGO-BERCIANO NA OBRA POÉTICA DE ANTONIO FERNÁNDEZ MORALES (1817-1896)

*The Galician-Bercian lexicon in the poetic work
of Antonio Fernández Morales (1817-1896)*

Andrea Castelo Veiga

Universidade de Vigo
andrecasteloveiga@gmail.com

Resumo: Este traballo ten como obxecto a análise do léxico berciano diferencial presente na obra *Ensayos poéticos en dialecto berciano* do poeta do Bierzo Antonio Fernández Morales (1817-1896). O estudo realízase sobre un baleirado léxico do texto a partir do cal se extraeu unha listaxe de palabras. O obxectivo foi escoller os termos descoñecidos, ou menos coñecidos, investigar o seu significado e elaborar un pequeno glosario con eles para dese xeito facilitar a lectura da obra a todo tipo de persoas, sen necesidade de posuíren coñecementos específicos sobre o léxico berciano. Por outra parte, tamén se incluíron algúns termos que figuraban no glosario final do libro de Fernández Morales e que hoxe poden non ser coñecidos para a maioría da xente. O resultado final mostra un glosario de voces bercianas formado por 162 entradas.

Palabras chave: Dialectoloxía, léxico, galego do Bierzo, glosario.

Abstract: This paper analyses of the Bercian lexicon present in the *Ensayos poéticos en dialecto berciano* (*Poetry essays in the Bercian dialect*) of the poet of Bierzo Antonio Fernández Morales (1817-1896). The study has been performed on a lexical emptying of the text from which a list of words was extracted. The aim was to choose the unknown or lesser known terms, to investigate their meaning and to produce a small glossary with them in order to facilitate the reading of the work to all kinds of people, without having to have specific knowledge about the Bercian lexicon. On the other hand, some terms that were included in the final glossary of the book by Fernández Morales –which may not be known to most people today– were also included. The final glossary of Bercian voices comprises 162 entries.

Keywords: Dialectology, Lexicon, Bierzo's Galician, Glossary.

1. Introducción¹

O galego falado no Bierzo, e máis concretamente o seu léxico, é un tema do que existen poucos estudos e investigacións, polo que empezar a traballar sobre el e documentarse non sempre resulta unha tarefa doada.

Os traballos sobre léxico berciano máis destacados son a achega feita por Verardo García Rey (1934) coa obra *Vocabulario del Bierzo* e, sobre todo, os volumes IV, V e VI dedicados ao léxico do *Atlas Lingüístico Galego* (ALGa: 2003, 2005, 2016)², pois no Bierzo posúe sete puntos de enquisa³. Tamén axuda a coñecer mellor o galego do occidente do Bierzo os dous volumes do *Atlas Lingüístico de El Bierzo* (ALBI: 1996, 2002), dirixidos por Gutiérrez Tuñón coa colaboración de Rodríguez Malmieca, publicados polo Instituto de Estudos Bercianos. Xa de 2010 é o libro de Bello Garnelo titulado *Léxico y literatura de tradición oral en el entorno de Las Médulas (León)*, que recolle e estuda os termos que designan as formas de vida, costumes, flora, fauna..., desta zona do Bierzo.

Entre os estudos gramaticais do galego berciano son de destacar o de Gutiérrez Tuñón (1985) e o de Rosario Álvarez (1996), o máis completo, feito precisamente a partir da obra de Fernández Morales.

O obxecto principal da presente investigación é, pois, analizar o léxico berciano contido na obra *Ensayos poéticos en dialecto berciano* (1861), de Antonio Fernández Morales (1817-1896), e elaborar un glosario de voces que aparecen nela, deténdonos, sobre todo, naquelas máis sobranceiras e diferenciais.

O glosario final -conformado por 162 entradas-, que se inclúe no apartado 4 deste traballo, quere contribuír a un mellor coñecemento do léxico berciano e tamén da obra de Fernández Morales.

¹ A realización da presente investigación foi posible grazas as achegas lingüísticas proporcionadas por unha serie de informantes -que queren permanecer anónimos-, así como ao labor de varios profesores da Facultade de Filoloxía e Tradución da Universidade de Vigo. En especial, quero amosar os meus agradecementos aos profesores Manuel Forcadela, que me facilitou o programa informático ABZ para o baleirado léxico, e Xosé Henrique Costas, titor do meu Traballo de Fin de Grao, polo seu apoio e axuda de forma incondicional.

² O volume IV titúlase *Tempo atmosférico e cronolóxico*, o V *O ser humano (I)* e o VI *Terra, plantas e árbores*.

³ Son os pertencentes a Candín - Candín (Le.1), Paradaseca do Bierzo - VilaFranca do Bierzo (Le.2), Cadafresnas - Corullón (Le.3), Carracedo de Monasterio - Carracedelo (Le.4) e Pombriego - Benuza (Le.5).

2. Notas sobre o Bierzo, a súa lingua e Fernández Morales

Neste apartado preséntase un breve panorama das orixes e da situación lingüístico-histórica do Bierzo. Para iso, tomamos como obra de referencia a de Costas González (2011). A caracterización iníciase cunha descrición xeográfica do Bierzo e continúa cunha breve pasaxe histórica para logo facer unha breve recensión de Fernández Morales e, finalmente, tratar o galego como lingua do Bierzo.

2.1. Breve historia do Bierzo

O Bierzo é unha rexión xeográfica situada ao oeste da provincia de León, na comunidade autónoma de Castela e León, nas cuncas dos ríos Sil, Burbia e Cúa. A maioría dos historiadores consideran que o Bierzo⁴ pertencía na época romana á *Gallaecia Astúrica*, pero en realidade esta rexión do Bierzo, ata non hai nin cen anos, non abranguía máis ca ata Cacabelos, xa que de Cacabelos para o occidente eran os Ancares e historicamente os seus habitantes nunca se consideraron bercianos. Ao chegaren os romanos habitaban os Ancares, Bierzo e Valdeorras tribos asturicenses de orixe lucense setentrional. Ademais, a estrema entre estes pobos «asturicenses» de orixe lucense e os outros «asturicenses» coincide case exactamente cos límites orientais da civilización castrexa galaica. Cómpre sinalar tamén que durante a época medieval e mesmo despois dela, o Bierzo estaba dividido entre varios bispados e señoríos. Había, polo tanto, grandes dificultades para saber con seguridade a verdadeira adscrición da rexión berciana, aínda que, segundo o estudo de Rodríguez González e Durany Castrillo (1998), a única asignación durante a Idade Media desta rexión era a xurisdición eclesiástica de Compostela.

Durante o Trienio Liberal (1820-1823) créase a Provincia de Vilafranca e nela inclúese a comarca de Valdeorras, ata entón tamén leonesa. Na división territorial de 1822 estableceuse a provincia do Bierzo formada polo Bierzo, a comarca de Valdeorras e Lacia. En 1833, coa reforma territorial de Javier de Burgos, a provincia de Vilafranca foi dividida entre León e Ourense. As terras de Vilafranca, Bierzo e Ancares orientais foron incorporadas a León e Valdeorras foino a Ourense.

Neste mesmo século XIX, o Bierzo, igual que Galicia, viviu baixo o romanticismo o seu particular «rexurdimento» literario. Deste rexurdimento berciano, paralelo ao

⁴ Bierzo, procedente do latín *BERGIDUM*, é un topónimo leonés ou castelán, pero non galego. Isto débese a que tanto os ancareses coma os courelaos ata hai pouco non se consideraban Bierzo.

galego e influído por el, destacan varias publicacións periódicas e producións literarias. De 1860 son os poemas publicados no xornal *El Eslo* de León polo poeta Isidoro Andrés Ovalle e a composición «O fiandón da aldea» do propio Antonio Fernández Morales. Pero o máis salientable é, sen dúbida, a obra deste último *Ensayos poéticos en dialecto berciano* (1861), libro en galego publicado dous anos antes de *Cantares gallegos* de Rosalía de Castro. O poemario de 348 páxinas suma máis de 8000 versos escritos en galego berciano, repartidos en 16 poemas. Deles, só un, «Cuento satírico», é bilingüe dialogado galego-castelán; os outros 15 son en galego. Esta obra de Fernández Morales foi a partir da cal se realizou o baleirado léxico, co fin de elaborar un glosario de voces galego-bercianas.

2.2. Antonio Fernández Morales

Antonio Fernández Morales (1817-1896) naceu en Astorga de pais maragatos. Cando era neno, os pais trasladáronse a vivir a Cacabelos, onde aprendeu a falar a lingua galega na súa variedade centro-oriental berciana. Segundo indican Álvarez Pousa e Costas González (2002), despois de rematar os seus estudos de filosofía no seminario de Astorga, ingresou con 17 anos no «Colegio de Distinguidos de Valladolid» e continuou logo, con éxito, a carreira militar, na que chegou a ser xeneral de brigada. Comezou a compoñer poesía en galego en 1847, tanguido polo seu amigo o frenólogo e filólogo catalán Mariano Cubí i Soler (1801-1875)⁵, ben que non será ata o 1861 cando publique os seus *Ensayos poéticos en dialecto berciano*. Despois de desempeñar diversos cargos públicos, Fernández Morales morreu en Cacabelos en 1896, onde está enterrado.

A pesar da súa gran contribución ás letras galegas do século XIX, Fernández Morales é hoxe en día case un descoñecido no panorama literario galego. Segundo o investigador Angueira Viturro (2003), as causas do pouco coñecemento da súa obra débense á súa escasa difusión en Galicia, ocasionada polo «exilio» cultural e político⁶. Recentemente, as historias da literatura galega xa lle dedican atención a Fernández Morales, como tal a redactada por X. R. Pena (2014).

En 2017, con motivo do bicentenario do seu nacemento, Edicións Positivas volveu editar os *Ensaio poéticos* e Fernández Morales foi proposto como autor ao que dedicar o Día das letras galegas, ben que non saíu elixido na votación final dese ano.

⁵ Véxase o artigo de Méndez Ferrín (2016a).

⁶ Véxase o dito sobre el por Méndez Ferrín (2016b).

2.3. O galego como lingua do Bierzo

O galego é a lingua natural e autóctona do occidente da comarca do Bierzo, de xeito que nela tamén naceu e se formou a lingua galega. A romanística e a iberorromanística sempre consideraron que a fala do Bierzo Occidental era a galega. De feito, os cartularios e documentos medievais romances dos mosteiros desta zona confirman sen ningún tipo de dúbidas que, no paso do latín ao romance, ese romance berciano era o galego e non o leonés nin o castelán. Nos cartularios dos mosteiros bercianos de Carracedo e San Pedro de Montes abunda a documentación galega. Non obstante, en certas ocasións, este galego presenta algúns leonesismos característicos dunha terra de fronteira.

Deste xeito, nalgúns concellos da vertente administrativamente leonesa dos Ancares fálase unha variedade de tipo ancarés, mentres que no resto do Bierzo occidental galegofalante a variedade usada é de tipo oriental-central. As dúas variedades pertencen ao bloque oriental das falas galegas, que abrangue o occidente de Asturias, o Bierzo Occidental e As Portelas e Calabor en Zamora, xa fóra da Galicia administrativa, e as comarcas orientais das provincias de Lugo e Ourense, dentro da Galicia administrativa.

O galego era a lingua habitual da maioría dos falantes do Bierzo ata non hai moito tempo, pero circunstancias semellantes ás que actuaron en Galicia, ademais de que esta zona presenta unha maior exposición ao leonés e ao castelán, fixeron que actualmente esta última lingua conte cunha presenza maior entre a poboación, que haxa unha brutal diminución de falantes de galego e que este vaia desaparecendo de maneira dramática.

No tocante ao léxico, punto de especial importancia, o actual Bierzo ofrece variacións léxicas entre a zona dos Ancares occidentais e Valdeorras. Preséntase unha continuidade dos tipos léxicos galegos pola chaira berciana na que se falou ou aínda se fala leonés-occidental.

Ademais, como xa era previsible, hai voces propias ancara-bercianas comúns co leonés, ou con significados comúns co leonés. É unha mágoa que a maioría das recollidas de léxico berciano que se viñeron realizando ata o momento non se fixesen separando as formas por linguas e indicando a procedencia xeográfica das voces; moi á contra, o habitual nestas coleccións é mesturar nun mesmo glosario voces do galego, do leonés e do castelán, sen indicar lingua nin procedencia, como se a orixinalidade do léxico berciano fose o resultado azaroso da mestura de varias linguas.

3. A elaboración do glosario

O método empregado na realización do glosario final sobre a obra consistiu basicamente en tres pasos.

En primeiro lugar, tomouse como punto de partida a obra *Ensayos poéticos en dialecto berciano* (1861), de Antonio Fernández Morales, en formato dixital, copia que nos foi facilitada polo Instituto da Lingua Galega da Universidade de Santiago de Compostela.

En segundo lugar, descartáronse os versos que estaban escritos en castelán (en «Cuento satírico», o único poema dialogado bilingüe), deixando soamente os que están escritos en galego-berciano. A continuación, por medio do programa informático *ABZ*, da autoría do profesor Manuel Forcadela, realizouse un baleirado léxico. O *ABZ* deitou un total de 30.219 voces diferentes e a través duns criterios de selección, realizouse a redución ás formas diferenciais que resultan de interese para a análise e realización do noso glosario. Os criterios de selección que se aplicaron para a escolma das voces foron: a eliminación de voces repetidas, castelanismos, voces en plural (cando existe a correspondente en masculino), nomes propios, topónimos, xentilicios, formas en latín, formas conxugadas do mesmo verbo (o que levou á escolla do infinitivo) e voces en feminino cando está presente a correspondente masculina.

Por último, unha vez que se obtivo a listaxe de palabras, ordenáronse alfabeticamente e buscouse o seu significado. Para iso, empregouse tamén o pequeno glosario de voces que ofrece Fernández Morales ao final do seu libro titulado «Catálogo y significación de las voces del subdialecto berciano», usadas neste libro (pp. 374-379). As palabras que aparecen recollidas neste glosario presentan nalgunhas ocasións unha información insuficiente para entender o termo que se define, polo que se pretendeu completar as diferentes definicións e facelas máis doadas buscando información noutras fontes.

Cómpre sinalar tamén que non se tiveron en conta todas as voces que aparecen no «Catálogo» de Fernández Morales, xa que a pesar de sumar un total de 542 entradas, trátase dun reconto de formas aparente. Isto débese a que moitos dos termos que aparecen como entrada correspóndense coa conxugación do mesmo verbo en diferentes tempos verbais, polo que non contaría como unha nova voz. Ademais, destaca como dato curioso o feito de que hai unha ducia de voces neste glosario que non aparecen nos poemas dos *Ensayos poéticos*.

Pola súa banda, as palabras diferenciais que figuran nos poemas, pero que logo non aparecen recollidas no glosario de Fernández Morales, foron buscadas noutras fontes léxicas, sobre todo no *Diccionario da Real Academia Galega* (DRAG) e en *WordReference*, así como noutras páxinas na rede. Porén, tamén se empregaron outras fontes fiables como libros, revistas, folletos, tanto en versións impresas coma en dixitais, á parte da consulta feita a falantes nativos bercianos.

Tras a pescuda, escolleuse a acepción máis adecuada das ofrecidas polas diferentes fontes. Nos dicionarios e demais recursos empregados atopouse máis dun significado para unha soa palabra, polo que se escolleu a definición máis axeitada e que mellor lle acaía ao contexto no que aparece o termo. Posteriormente, escribiuse o significado das diferentes voces pretendendo na medida do posible que a definición de cada entrada non sexa nin demasiado extensa nin demasiado reducida e que estea redactada de maneira clara e sinxela.

Xa finalmente, os parámetros que se seguiron para representación gráfica do glosario foron os seguintes:

- 1) Cada entrada aparece escrita en letra negra.
- 2) Indícase a continuación de cada entrada entre parénteses a categoría gramatical, empregando as abreviaturas de *s.m* ou *s.f* (substantivo masculino ou substantivo feminino), *adx.* (adxectivo), *v.* (verbo), *adv.* (adverbio), *loc.adv.* (locución adverbial) e *expr.* (expresión).
- 3) Ao lado de cada definición aparece indicada entre corchetes a fonte da que se colleu por medio de siglas: [DRAG] remite ao *Diccionario da Real Academia Galega*; [CFM], ao «Catálogo» que Fernández Morales (1861: 371-379) incluíu ao final dos *Ensayos poéticos*; [DdD] ao *Diccionario de Dicionarios*; [VB] ao *Vocabulario del Bierzo* de García Rey (1934); [WR] a *WordReference*; e [WK] á *Wikipedia*. Non obstante, é preciso sinalar que nalgúns casos esta non aparece indicada debido a que foi resultado dunha consulta oral a algún nativo berciano.
- 4) Despois de cada definición aparece un fragmento en cursiva extraído da obra poética, no que se destaca en negra a palabra que se define. Deste xeito, preténdese demostrar a aplicación que posúe a definición no contexto no que aparece.
- 5) As voces que se lematizan no «Glosario» seguinte son unha pequena escolla daquelas cuxo significado podería dificultar a comprensión da obra poética de Fernández Morales a un falante galego con bo coñecemento do léxico estándar.

4. Glosario de *Ensayos poéticos en dialecto berciano*

A

Acerola¹ (s.f.): froito.

*neste mes no que ía os figos
quédanse fofos co hielo,
os membrillos i **acerolas**.*

Acingar (v.): abanear, arrandear. [CFM]

*Nesta veiga, chea de olores [...]
i outras mil diversas flores
dos máis brillantes colores,
acinga as plantas a brisa.*

Agarduñado (s.m.): persoa que é
victima dun roubo.

*eu podo nel aparecer culpado;
a culpa do garduño será toda,
mais en caso ningún do **agarduñado**.*

Aguillada (s.f.): pau longo con punta de
ferro no extremo, que se utiliza para
estimular o gando vacún. [DRAG]

*cun pano blanco enclavao
no pico dunha **aguillada**,
berrando: -¡Alto! pedimos
parlamento.*

Alpabarda (s.f.): necidade, parvada.
[CFM]

Pensar nas alpabardas: pensar en
fatadas, parvadas, en simplezas;

1 Nome que recibe o froito da *Malpighia emarginata*. É un arbusto de entre 3 e 6 m de altura, de casca escura, con numerosas ramas, xeralmente dirixidas cara arriba, fráxiles e curtas, que en estado silvestre teñen espiñas (as especies cultivadas carecen de espiñas). [WK].

quedarse distraído..

*saliu do cuarto a madriña,
dentro da cama deixando,
nas **alpabardas** pensando
a Petriña.*

Amatadura (s.f.): matadura, ferida que
se lles produce aos animais. [DdD]

*Nun burro moucho de orellas,
coxitrancos de dúas patas,
amataduras no lombo
i escuadrilao das arcas.*

Androlla (s.f.): 1. Intestino goso do
porco. 2. Embutido feito co intestino
goso do porco a base de ósos, costela
e carne picada e adubada con
pemento, allo e loureiro. [DRAG]

*Falemos doutra cousa:
sabrás que este ano cheos
de figos como **androllas**
están os figaleiros.*

Antiparras (s.f.): gafas ou anteollos.
[DRAG]

*con guantes postos nas garras,
con muestra de oro, con fraque
e nos ollos **antiparras**.*

Apelicar (v.): pegar, unir, xuntar unha
cousa a outra. [CFM]

*parece que as crestas bican
de noite a luna plateada,
ou que a ela se **apelican**
ou que está nelas sentada.*

Arrebullar (v.): recoller torpemente
unha cousa facendo que se engurre ou
encarte. [CFM]

*e por non volver seique por máis lana,
na boca a lingua tímida **arrebulla**.*

(dunha) Asentada (expr.): dunha soa vez, sen interrupción.
*Cuando o recordo lle aterra
de que a terra
enguliu **dunha asentada**
once mil virgenes xuntas.*

Atolladeiro (s.m.): 1. Lugar onde se producen atascos. 2. Apuro, dificultade. [WR]
*—¡Valanos Dios!... Vou entonces
outro medio a propoñeros
que ia solamentes pode
sacarnos do **atolladeiro**.*

Aturullar (v.): aturuxar, aturular. Gritar cun son agudo e prolongado, mostrando entusiasmo e alegría. É moi típico en Galicia ao rematar as tonadas que se cantan nas roldas. [CFM]
*pra colle-la pudo darse,
e chegándose a rapaza
a dixo, o darlle a baraza,
cuasi sin **aturullarse**.*

B

Baballosa/o (adx.): baboso. Metaforicamente emprégase para designar ao falador oficioso, pesado e insulso. [CFM]
*Unha mañaa que a seguía
con outros dez **baballosos**,
pensando si lle tería
conta fala-la aquel día.*

Bangallo (s.m.): cangallo das uvas. [CFM].
*O mesmo a moza ailí na mies traballa
que o robusto rapaz; é decir pode
que as mozas baixan i erguen os seus
mallos
o mesmo que si foran de **bangallos**.*

Baque (s.m.): empuxón. [CFM]
*Cuando chegaron a ponte
feita de terra i estacas,
que se acingaba cos **baques**
que os cachois recios lle daban.*

Barallouzas (adx.): désígnase así ao falador sen tino, insustancial que todo o confunde, que se contradí e mente por costume e sen necesidade. [CFM]
*-Zaramalladas! -Tu eres
un gran **barallouzas**. -Queres.*

Baraza (s.m.): cordón, cordel delgado. [CFM].
*no groso cu do caldeiro
que o torto cunha **baraza**
levaba atao o carrelo.*

Barbirote (s.m.): 1. Barba [CFM]; 2. Queixelo. [DdD]
*cun burakiño torneao
no **barbirote**, i os peitos
redondos e recachaos.*

Barbureta² (s.f.): bolboreta.
como amergulla na presa o pato

² Insecto pertencente á orde dos lepidópteros, do que existen múltiples especies, que ten dous pares de ás de variadas e vistosas cores cando é adulto e un aparello bucal en forma de trompa que

*i as **barburetas** ir no val grato
de flor en flor.*

Barda (s.f.): sebe ou pedras que se lle engaden a un muro pola parte superior. [DRAG]
*-Polo arenal. -Pra aló ir
e menester que saltemos
as **bardas** daquel xardín.*

Beirón (s.m.): 1. Terreo formado por silveiras, espiños e outras plantas. 2. Valado [CFM] Lomba de terreo cuberta de vexetación que xebra leiras e/ou camiños.
*Lucas, que aillí a viu sentar,
tras do **beirón** se agachou,
e por mellor contemplar.*

(por arte de) **Birlibirloque** (expr.): por arte de maxia, por casualidade.
*Sin? Pois de **Birlibirloque**
por arte ou por bruxería,
a noite trocouse en día.*

Boleiro, buleiro (s.m.): montón de lixo dos animais grandes. [CFM]
*Os bois están arando
o xato está pacendo
i están fozando os cochos
da vaca nos **buleiros**.*

Borrizada (s.f.): 1. Burricada 2. Parvada. [DdD].
*sale de noite, de día
verein a princesa. -Atenda.
-Di pois, mais mira o que dices
pra non falar **borricadas**.*

lle serve para chuchar o néctar das flores. [DRAG].

Brezo³ (s.m.): arbusto enano e reptante, de talos ramosos, follas perennes e aciculares.
*Camiñando polos flancos
dos, de Burbia, erguidos tesos,
cheos de **brezos** espesos
e de profundos barrancos.*

Burel (s.m.): tecido basto, xeralmente de la. [DRAG]
*unha sabana, e máis media
peza de estopa i a manta
de **burel**, que presto feita
traera a texedora; e ben.*

Bureo (s.f.): alboroto, balbordo, barullo [DRAG] Entretemento, diversión. [WR]
*dos magostos co pretesto,
a ter cos deudos i amigos
unha tarde de **bureo**.*

Burlisqueira/o (adx.): burlón/a. [CFM]
*da **burlisqueira**
rapacería,
que vai tras delas
orneando, listas.*

Burrufeiro (s.m.): cabalo pequeno e ruín. [CFM]
*Chegou Bocalán a pouco
cun **burrufeiro**, i o ver
un oso morto, o placer
cuasi, cuasi o volveu louco.*

³ Dá flores pequenas brancas, moradas ou rosadas e froito en forma de cápsula rodeado pola flor e separado en catro valvas; pode acadar ata 25 cm de altura. [https://www.google.es/#q=brezo]. Castelanismo por *uz, urce*.

C

Cacha (s.f.): 1. Nádega. 2. Unha das metades do cabo da navalla ou coitelo. [CFM].

*caídas nas cocarachas,
de cu sacando un quintal,
cunha mao posta nas **cachas**
i outra do frac nun ojal.*

Cachapo (s.m.): vaso de folla de lata. [CFM].

*anque molle todo o papo;
solo o patrón i a muller
o beben por un **cachapo**.*

Cacharopo (s.m.): vaso grande de folla de lata. [CFM]

*Entonces sin compasión,
bótanlles agua a cachón
con **cacharopos** na testa.*

Cachelo (s.m.): anaco pequeno (de tubérculo). [CFM]

*Cocido en agua fervendo,
amesturado con mondas
de patacas e **cachelos**
de nabos, tronchos de berzas.*

Cacho (s.m.): especie de tixola, que se emprega para asar castañas. [CFM]

*Cas castañas que se asaban
o **cacho** estaba debaixo,
i a veces cuando estoupaban.*

Cachón (s.m.): corrente impetuosa e rápida dos ríos ou présas. [CFM]

*conforme se lle clavaban
dos fociños no pelexo;
pra o **cachón**, do río co trobo
camiñando iba dereito.*

Camiseta (s.f.): vestido de muller de zaraza. [CFM]

*mais co conque que vistais
camisetas e sinaguas
e leveis postos tamén
os "triquiñaques" ou xaulas.*

Camorra (s.f.): enfrontamento violento entre dúas ou máis persoas no que hai berros, discusións e mesmo golpes. [DRAG]

*Cuarenta follas
ten o libro, i a veces
arman **camorra**.*

Campelín/iños (s.m.): terreo comunal ás aforas dunha poboación que se destina a servizos comúns como eiras ou pastos de gando.

*Dos **campeliños** e do campo todo
un pueblo novo fain na sega e malla,
dun mui vistoso campamento a modo.*

Canalexiña (s.f.): escote; corte ou abertura na parte do pescozo dunha peza de vestir, que deixa descuberta parte do peito ou das costas. [DRAG]

*sacou da **canalexiña**
que ambos peitos lle apromedia,
o perexil que ailí tiña.*

Cantroxo⁴ (s.m.): arbusto silvestre.

*Pe do lume de **cantroxos**
tamén vin, cabo dos potes,
mozas cos refaixos roxos.*

4 Árbore da familia das labiadas, con follas lineais e tomentosas e flores en espiga de cor púrpura escura ou violeta terminadas nun feixe de brácteas de cor púrpura clara, que recollen para queimar. [DRAG].

Capilar (s.m.): monllo de ramos de chorvizco con froita, que poñen de cebo ás cotrosas para collelas nas forcilleiras. [CFM]

*Estaba unha madrugada
poñendo, cabo dun monte,
capilar a unha postada
dun beirón, pe da cascada.*

Caramañola (s.f.): recipiente con tubo para beber. **Beber a caramañola:** beber recibindo o chorro de líquido dende alto, sen que a vasilla toque os beizos. Beber dunha bota. [CFM]

*Outros pra lucir acaso
a sua habilida bebendo
a caramañola, erguen
a calabaza hasta o Cielo.*

Carreirega⁵ (s.f.): ave semellante á cotovía.

*lamben as presas; no fondo
dos barrancos hai perdices,
carreiregas, cogornices.*

Carrelo (s.m.): parte superior das costas, entre os ombros; lombo. [CFM]

*Como o que carga o carrelo
a bigornia dunha fragua,
ou como a madre que o colo
leva o neno que non anda.*

Carreña (s.f.): vara de vide con moitos acios. [CFM]

⁵ Nome común de diversas especies de aves paseriformes semellantes á cotovía, entre as que a especie máis coñecida é a cotovía común. Distínguese por ter na cabeza un longo moño puntiagudo. É unha andadora e aniña principalmente nas olgas. [DRAG].

Carreñas de uvas nas maos
leva a modo de rosarios;
un par de melois nas andas,
merodos e repinaldos.

Carreño (s.m.): espiñazo. [CFM]

*Nin menos podía a fiera
no carreño morde-lo,
por máis e máis que fozaba.*

Cavorco (s.m.): barranco profundo.

*Mudan nos zarzais i escobos
ailí as culebras rastreiras
a camisa, e nas ladeiras
dos cavorcos tein os lobos.*

Cernada (s.f.): cinza.

*tronchos de verzas, patacas,
agua fervendo algas veces,
cal, cernada e calabazas.*

Cerro (s.m.): mellor parte do liño que, despois de restrelado e posto en monllos, serve para fiar. [DRAG]

*os homes mallan o lino
pra que as mozas fagan cerros
e destes lurias cos fusos.*

Chanza (s.f.): dito gracioso para burlarse ou rirse de alguén. [DRAG]

*-Va, va hom: non te enfades, pois che digo
que foi todo unha chanza; posta tiña
en ti tan solo a confianza miña.*

Chifrador (s.m.): frautista.

*Lucas era un afamao
chifrador; i anque nin cifra,
nin música houbo estudio.*

Choca (s.f.): instrumento de metal semellante a unha campáña que se

pendura ao pescozo das reses de gando e que levan tamén algunhas máscaras do Entroido. [DRAG]
*levan postos na cabeza
 picaruchos dunha vara;
 chocas colgadas da gorxa.*

Choupa (s.f.): cesta de boca estreita e de fondo ancho e redondo, que os pescadores levan colgada dun ombreiro para gardar a pesca. [CFM]
*do que nela tein as cabras;
 unha choupa na cabeza;
 sobre as nefres antiparras.*

Cocaracha (s.f.): cocote, curupela; parte superior e posterior da cabeza humana. [DRAG]
*leva un felpo cunha raxa
 no medio, pola que mete
 a testa hasta a cocaracha.*

Cochorro⁶ (s.m.): tordo.
*Xibrian os estorniños e cochorros;
 rulan as rolas, que andan en bandadas,
 gorxea o pardillo a par dos reiseñores.*

Cogorniz⁷ (s.f.): paspallás.
*dos barrancos hai perdices,
 carreiregas, cogornices,
 rolas e lebres abondo.*

⁶ Ave da familia dos túrdidos, que se caracteriza por ter o lombo de cor parda e cinsenta e o ventre a pencas; aliméntase de bagas, caracois, miñocas e insectos. [DRAG].

⁷ Ave da familia dos faisánidos, de cor acastañada, cunha mancha branca e moura na gorxa a xeito de colar no macho, e de cor máis apagada con pencas escuras no peito e sen colar na femia. [DRAG].

Concho (s.m.): noz. [CFM]
*calabazas e pimentos,
 de conchos, fabas, pedrolos,
 e patacas están cheos.*

Corriza (s.f.): vimbio retorto que usan para atar varios obxectos. [CFM]
*Pois alguis que a ventaxa
 tein de non ter aprensión,
 cunha corriza o canón
 atao levan a caixa.*

Cortezo (s.m.): rebanda de pan. [CFM]
*Sacan despois do farraco
 un cortezo de centeo;
 méteno baixo o sobaco.*

Cortiña (s.f.): propiedade choída a carón da casa.
*Fronosas veigas, hortos e cortiñas
 arrodeados de beirois espesos;
 xardiños e ribeiras e campiñas.*

Cotrosa (s.f.): paxaro pequeno, gordo e saboroso que en agosto e setembro collen nas forcilleiras. [CFM]
*pra coller nos rebullos
 picaporcos como bois
 e cotrosas [...].*

Cousiliña (s.f.): adiviña. [CFM]
*danlle un baque a unha sartén,
 sendo esta a seña tamén
 pra empezar as cousiliñas.*

Coxitrancos (s.m e adx.): coxo.
*Nun burro moucho de orellas,
 coxitrancos de dúas patas,
 amataduras no lombo
 i escuadrilao das arcas.*

Cresta (s.f.): crista; parte saínte dalgunhas cousas, como as que teñen algúns apeiros na parte posterior, as pólas máis altas das árbores ou as arestas que forman os cumes dos montes e das ondas. [DRAG]
*Logo que o Sol funde a **cresta** detrás das **crestas** dos cerros, fartos unhos, alguís "mostos".*

D

Debrocar (v.): desocupar un cesto ou vasilla dándolle a volta. [CFM].
*cos cestos correndo delas se adelantan; sin parar os **debrocan** no lagar, e tornan polos daquelas.*

Dengue (s.m.): peza do traxe tradicional feminino semellante a unha esclavina de pano adornado con veludo e abelorios, con puntas longas que se cruzan sobre o peito e se abrochan por detrás. [DRAG]
*E co **dengue** ia quitao e solto o xustillo estreito, mollando na fonte a mao.*

E

Endilgar (v.): ver apenas e rapidamente unha cousa e distinguíla. [CFM]
*Os rapaciños en cuanto **endilgan** as que rodando van por enriba.*

Ensalmo (s.m.): conxunto de palabras rituais que pronuncia unha meiga ou

un curandeiro para sandar un enfermo. [DRAG]
*-Podemos tamén subí-la por **ensalmo**, aquí facendo que veña a bruxa Fungueira que sabe oraciois o efecto.*

Escabechar (v.): matar. [DRAG]
*con el, non sea que acaso me aburaqueis o pelexo; deixaio da miña conta veredes cómo o **escabecho**.*

Escalazar (v.): quitar anacos de pel ou carne, ou da cuberta ou monda dalgunha cousa. [CFM] Esfolar.
*esmelandrando os calzois i **escalazando** os tobelos.*

Escalfar (v.): estripar, esmagar unha cousa branda contra outra, tirándoa. [CFM].
*paso fai a mascarada, **escalfando** aquel melandro dos que se acercan nas caras.*

Escambrón (s.m.): camariña, caramiña. Arbusto da familia das rosáceas de ramas e talos espiñentos, follas ovadas alternas, flores brancas e pequenas e froito en drupa de cor negra azulada e sabor áspero. [DRAG]
*Están cuallaos de castaños, de rebolos i **escambrois**.*

Escanada/o (adx.): esvelto, delgado, flexible. [CFM]
*os "triquiñaques" ou xaulas que colgan as Senoriñas das cinturas **escanadas**.*

Escarmar (v.): escarmentar, ou tomar ensinanza en mal seu ou de outro. [CFM].

*i estovome ben, por cuanto
pra outra vez **escarmein** tanto
que non quixen máis canoas.*

Escobo (s.m.): matorral espeso de xestas.

*Mudan nos zarzais i **escobos**
aíll as culebras rastreiras.*

Escuadrilao (adx.): escadrillado, no sentido de derrengado ou doído dos cadrís. Dise tamén derreado. [DdD]

*En cuanto co **escuadrilao**
se encarou, púxose tieso
sobre as patas, como un home.*

Esgarduñarse (v.): roubar [CFM]

Apartarse.
***Esgarduñaivos** dos quixotes, fieles,
pra facer penitencia toda a pulpa,
e cada un diga o que direin primeiro.*

Enguinchar/se (v.): colgarse.

*as cirolas noutro tempo,
m'**enguinchaba** a canchaperna
nas túas gallas e madeiros,
esmelandrando os calzois.*

Estopa (s.m.): conxunto de fíos que se saca de cabos desfeitos, que é utilizado polos mariñeiros para limpar e, con brea, para tapar as xuntas entre a madeira dos barcos. [DRAG]

*pulpo i outros adminículos;
roldos de lenzo i **estopa**
i outros cen e cen artículos.*

Esporta (s.f.): especie de cesta con dúas asas feitas de esparto ou dun material semellante, que serve para transportar diversos obxectos. [DRAG]

*-Catat vai unha **esporta**
pra traer o diñeiro.*

F

Facer augas (expr.): ouriñar, mexar.

*de bruxas... -¡De bruxas! -Sin,
e pra que eu perdera a banda
fixeron augas en min.*

Facer boca (expr.): estimular o apetito con touciño ou outra cousa. [CFM]

*o gotín pra **facer boca**
cas castañas que se asaban.*

Facer pola vida (expr.): 1. Comer. 2. Buscar a vida. [CFM]

*En cuanto viron tendida
a res ia do río fora,
o patarro dixo: -Ahora
vamos **facer pola vida**.*

Fachón (s.m.): feixe alongado de palla, que acenden por unha punta para alumearse. [CFM]

*déume de ir a loucura
alumado dun **fachón**
nunha noite mui escura.*

Falamendro (s.m.): pingallo ou porción de pel que colga ao quedar frouxa [CFM] Farrapo.

*ten de pelexo un pedazo,
vestido con **falamendros**
i hasta as orellas tapao.*

Faragulla (s.f.): migalla. [CFM]

*fluxen pra casa
cuspindo aínda
as **faragullas**
da golosina.*

Farraco (s.m.): peto. [CFM]

*a unha sota, cuanto traiga
no **farraco** a meterein.*

Fiandón (s.m.): reunión de mozas no inverno para fiar. [CFM]

*Non por eso desistín
de volver ó **fiandón**,
mais esta vez discurrín
ir a lombos do rocín.*

Foleco (s.m.): zurrón de pel sen pelo de coiro. [CFM]

*máis ancho que unha alquitara,
un **foleco** por xustillo
e mamadeiras de almohadas.*

Forcada (s.f.): instrumento de labranza con mango longo que remata en dúas ou máis gallas e pode ser todo de madeira ou ben ter as gallas de ferro. [DRAG]

*rocas, cucharas e fusos;
forcadas, palas e mallos;
pano burdo pra rodallos.*

Forcilleira (s.f.): trapela para coller paxaros. [CFM]

*armando suas **forcilleiras**
pra coller nos rebullois
picaporcicos como bois.*

Furco (s.m.): resta de allos e cebolas. [CFM].

***Furcos** de cebolas i allos;
rocas, cucharas e fusos.*

G

Galfarro (s.m.): ave de rapina. [VB]

*Si **algua ovella sicasi** ou **carneiro**
escarriada **seguise**, **será** **caza**
dos galfarros dun tal **Pedro Boteiro**.*

Galleiro (s.m.): pau alto e delgado con varios brazos que se crava xunto ás fabas e outras plantas trepadoras para que estas suban e se enrosquen nel. [CFM].

*-Leve o demo si a mula cun **galleiro**
non lle enchese hoi o corpo ben de leña.*

Galocha (s.f.): calzado de coiro con piso de madeira, que pode ser baixo ou ter forma de bota. [DRAG]

*I o punto as **galochas** dos peis
descalzando,
as medias sacando.*

Galón (s.m.): tira de tecido bordado ou de fíos trenzados, usada como adorno ou reforzo da roupa ou en decoración. [DRAG]

*que ten no pico unha roda
e nela **galois** ataos
de cores; i o redor.*

Ganzo (s.m.): pau de uz seca impregnado de brea ou sebo usado para alumar. [DRAG]

*Non **falarein** **aquí** **ahora**,
nin do **caldo** pra **xantar**,
nin dos **ganzos** pra **alumar**.*

Garduña⁸ (s.f.): mamífero.

⁸ Pequeno mamífero carniceiro da familia dos mustélidos, de pelo castaño cunha mancha branca fendida ao medio na papada, corpo alongado, orellas redondas

*patean e chillan
como as **garduñas**
que son collidas
nas garduneiras.*

Garduño (s.m. e adx.): ladrón.
*a culpa do **garduño** será toda,
mais en caso ningún do agardunado.*

Garnacha (s.f.): melena que se deixa na
parte posterior da cabeza. [CFM]
*Iba sempre cas **garnachas**
caídas nas cocarachas.*

(en) Gollarapos (expr.): emprégase
para designar aquelas aves que non
teñen plumas. Tamén se aplica aos
lampos. [CFM]
*Nunca entre os señoritos
un "polo" falta
aínda **en gollarapos**
que toque a flauta.*

Guincha (s.f.): lazos de sedas de cabalo
suxeitos a unhas varas. [CFM]
*non falta algún lacazán
que tras dos galegos presto,
ca **guincha** pían, pían.*

Gusarapo/a (s.f.): calquera dos animais
vermiformes que habitan nos líquidos.
[CFM]
*enfermidade do gando por beber en
charcas de **gusarapas**.*

e pequenas, patas curtas e rabo longo, que se alimenta de roedores e de crías doutros animais que caza pola noite. [DRAG].

H

Hipocrás (s.m.): bebida preparada con
viño, azucre, canela e outras
substancias aromáticas. [DRAG]
*e pra que pase a merenda
pola gorxa sin tropezo,
vai **hipocrás**, tostadillo,
e viño abondo en pelexos.*

Hisopo/e⁹(s.m.): instrumento de metal
ou madeira constituído por un mango
que ten no extremo unhas sedas ou
unha bóla furada que serve para
esparexer auga bendita. [DRAG]
*leva un melandro de saia,
que a modo de **hisopo** monstruo
molla das pozas na lama.*

I

Iérredo(interx.): móstrase
manifestando o anoxo e cólera da que
se está posuído. É pouco usada no
Bierzo, e moi común na Maragatería.
[CFM].
*Botaba liso da boca
iérredos, conchos e raios;
maldecía a villa toda.*

L

Labieira/o (adx.): doce, amable e suave
na forma de falar. [CFM]
*Logo unha moza **labieira***

⁹ Planta moi aromática da familia das labiadas, de talos leñosos, follas lanceoladas e flores en espiga, xeralmente azuis. [DRAG].

*ponse a tocar a pandeira,
e brinco vai e ven brinco.*

Langoiro (s.m.): Pau alto e delgado.
[CFM]

*porque non tiña peana
nin ándaras, un **langoiro**
puxaba de Santa Barbara.*

Laguallo (s.m.): lago ou charco pequeno
e cenagoso. [CFM]

*e Xan de min, sucio
do fondo **laguallo** sacamo-lo o fin.*

Lareiro (s.m.): varal [CFM] Vara da
lareira onde se colgan os chourizos.

*No pico dun dos **lareiros**
de que colgan na matanza
as longanizas ó fumo.*

Leiro (s.m.): terreo longo e estreito,
destinado polo común a hortalizas.
[CFM]

*que estaba entonces facendo;
de que as follas das patacas
se esmurecían nos **leiros**.*

Luria (s.f.): corda longa e grosa que se
usa para suxeitar a carga do carro ou
dun remolque. [DRAG]

*En cuanto as mozas sacaban
lurias do cerro da roca,
a mata os homes xugaban.*

M

Mallo (s.m.): máquina feita de dous
paus unidos polos seus extremos con
correas, coa cal debullan as legumes.
[CFM].

*O mesmo a moza ailí na mies traballa
que o robusto rapaz; e decir pode
que as mozas baixan i erguen os seus
mallos.*

Mamuca (s.f.): castaña cocida coa
cáscara interior. [CFM]

***mamucas** ricas,
con fiollo, nebeda
e sal cocidas.*

Manela (s.f.): porción de liño, estopa ou
la, que se coloca na roca para fiar.
[CFM].

*cun garabullo encendido
prendenlles lume ás **manelas**.*

Maseira (s.f.): recipiente grande de
madeira, que pode ter catro patas e
tampa, onde se amasa o pan, se garda
a comida etc. [DRAG]

*sacan o caldo en caldeiras,
en potes i hasta en **maseiras**
pra que ben cene a cuadrilla.*

Maseiro (s.m.): recipiente semellante á
maseira, pero que adoita ser máis
pequeno, no que se lles bota de comer
aos porcos e a outros animais, no que
os oleiros botan o barro etc. [DRAG]

*amesturado con mondas
de patacas e cachelos
de nabos, tronchos de berzas,
e castañas nos **maseiros**.*

Mego (s.m.): cestiño con asa sobre a
boca. [CFM]

*mais elas vanas botando
dentro das faldas e **megos**
i ós cestos as van levando.*

Melandro (s.m.): anaco de trapo esfarrapado de calquera tea ou vestido. [CFM] var. **melendro**.
*leva un melandro de saia,
que a modo de hisopo monstruo
molla das pozas na lama.*

Merodo (s.m.): froito do madroño.
*recollen os confiteiros,
os merodos poínse roxos.*

Mocalán/ana (adx.): mocososo. Simple, fato, necio. [CFM]
*Liso bicou aquel don,
o prendeu o mocalán
nun zurdo ojal, dos que están
encima do corazón.*

Mougar (v.): comer de présa e a grandes bocados avultando as fazulas. [CFM]
*un cortezo de centeo;
meteno baixo o sobaco
i a mougar taco por taco.*

Mouzada (s.f.): puñado de calquera cousa que se colle con ambas as mans. [CFM]
*tire a mouzadas hueviños
cheos de anises, diaboliños,
grajeas de mil colores.*

O

Olga (s.f.): 1. Terreo de labranza e regadío situado nas ribeiras e xeralmente entre os prados. 2. Sementeira, suco dunha sementeira. [CFM]
Arboledas, pradeiras, olgas, viñas,

*E minas de oro e prata a mais nos tesos
que o Bierzo abarcan, sempre por tributos.*

P

Pampallín/iño (adx.): panciño de trigo dunha libra ou libra e media, que se fai en Vilafranca. [CFM]
*Si logo se vai á plaza,
ailí verá pampalliños,
liño en cerros pequeniños.*

Pardillo¹⁰ (s.m.): paxaro.
*Rulan as rolas, que andan en bandadas,
gorxea o pardillo a par dos reiseñores.*

Patarro (s.m.): home moi pequeno e gordo. [CFM]
*Como este patarro era
o director da batida.*

Picaporco¹¹ (s.m.): ave trepadora.
pra coller nos rebullois

¹⁰ Cantor granívoro duns 13 cm de lonxitude, coa plumaxe parda roxa, tirando a negra nas ás e o rabo, encarnada na cabeza e o peito, e branca no ventre. É apreciado polo seu canto e pódese domesticar; habita en campos despexados con sebes, e é común en case toda Europa. [[https://www.google.es/search?q=pardillo+significado&oq=pardillo&gs_l=psy-ab.3.0.0i71k114.0.0.0.3882.0.0.0.0.0.0.0.0.0.0.1.64.psy-ab..0.0.0.CDTxK\[yNV9U\]](https://www.google.es/search?q=pardillo+significado&oq=pardillo&gs_l=psy-ab.3.0.0i71k114.0.0.0.3882.0.0.0.0.0.0.0.0.0.0.1.64.psy-ab..0.0.0.CDTxK[yNV9U])].

¹¹ Ten a plumaxe negra brillante nas partes superiores, manchado de branco nas ás, cincento nos lados da cabeza e pescozo, o peito rosado e vermello vivo na caluga e abdome. Aliméntase de insectos e esterco.

*picaporcos como bois
e cotrosas chorvizqueiras.*

Picarucho (s.m.): especie de corozas¹².
[CFM]

*levan postos na cabeza
picaruchos dunha vara.*

Pingar (v.): caer as castañas, noces e
outras froitas das árbores, cando
regañan os seus ourizos. [CFM]

*pingaban negras castañas
que apañaban nos seus megos.*

Postada (s.f.): variña das matas ou
silveiras, na que se coloca o capilar e a
forcilleira para coller cotrosas. [CFM]

*Estaba unha madrugada
poñendo, cabo dun monte,
capilar a unha postada.*

Preganza (s.f.): gramalleira, cadea que
pendura dunha viga ou elemento
similar, situado no alto da lareira, cun
gancho na parte inferior para suxeitar
o pote sobre o lume. [DRAG]

*e huevos de sapos lles fai,
pra que en danza,
subindo a **preganza**,
alo no aquilarse se xuntan despois.*

[<http://www.definiciones-de.com/Definicion/de/picapuerco.php>].

¹² A corozas era un gorro de papel ou cartón pintado en forma cónica que se poñía aos condenados pola Inquisición española e que servía de complemento ao sambenito. A función de ambos era sinalar ao reo no auto de fe por atentar contra Deus e contra a súa Igrexa polo que eran símbolos da infamia. [WK].

Q

Quisicousiñas (s.f.): forma
ultracariñosa ou mequeira de se
referir ás cousas en xeral.
*déixame un pouco pensar
nas quisicousiñas esas.*

R

Rebilbar (v.): soar no aire un corpo
lanzado con violencia. [CFM]
*neste mes en que ia trochos,
rebilbando os castañeiros,
non van tirar os garduños.*

Rebullón (s.m.): chámase así á unión de
silvas ou ramas retortas e anoadas
polas puntas, sobre as que se colocan
forcilleiras, para coller os paxaros que
se poñen enriba. [CFM]
*-Antier ó monte fun
i atopein en **rebullón**
seis paxaros nun beirón.*

Recachar (v.): sacar cara a fóra ou
adiante algunha cousa. [CFM]
*redondos e **recachos**,
tras da que iban cen moscois
da villa sempre zumbando.*

Refucir (v.): arremangar. [CFM].
*i a mais **refucíndose** os pretos calzois;
i o negro balandro i a escura chaqueta
i a grossa muleta.*

Remelar (v.): abrir desmesuradamente
os ollos.
*encomezou a laiar
i os ollos a **remelar**,
hasta que o pobre morreu.*

Repinaldo (s.m.): clase de mazá case ovalada, non moi grande, de cor amarela e rosa, tenra e de cheiro e sabor agradables. [DdD]
*Carreñas de uvas nas maos
leva a modo de rosarios;
un par de melois nas andas,
merodos e repinaldos.*

Ripar (v.): roubar; arrebatarse das mans unha cousa. [CFM]
*-Sufro e calo; peor fora
que, como a ti, un garduñán
mas ripase. —¿! en seguida?*

S

Saír a burrica capada (expr.): saír mal dun negocio; ser burlado ou prexudicado no que se cría achar proveito, utilidade ou ganancia. [CFM]
«Saír a porca mal capada».
*e que o salirille capada
a borrica, en retirada
se pronuncie prontamente
entre os xibridos da xente.*

Sapa (s.f.): enfermidade do gando por beber en charcas de gusarapas. [CFM]
Vid. **gusarapo**.
*que as cochás nunca anden flacas;
nin beban sapas as vacas.*

Solimán (s.m.): veneno. [CFM]
*-E que coma o dos anteollos
solimán,
e que o merenden os piollos.*

Sopatear (v.): patexar; aniquilar, confundir humillando. [CFM]

*sopateando ela sola
a impugnación ruín e tola
do acusador que te infama.*

T

Tala (s.f.): pau plano por unha cara e redondo pola outra. [CFM]
*e cuando, erguendo súa tala,
o cachicán dice: "¡ala!",
a vendimar encomezan.*

Tarxa (s.f.): panciño de trigo de catro picos, e dunha ou dúas libras, que se fai en Ponferrada. [CFM]
*Leite fresca de Vilela;
as tarxas de Ponferrada;
as truitas de Paradela.*

Tornavoda (s.f.): festa que se celebra o domingo seguinte á voda. [DRAG]
*O día da tornavoda
bailaredes.*

Trobo (s.m.): colmea feita dun tronco de árbore dunha sobreira. [CFM]
*pra o cachón, do río co trobo
camiñando iba dereito.*

(a) Troche moche (expr.): esta exclamación emprégase para sinalar que algo se fai con certo descontrol e sen demasiada orde.
*que os bois onte picaba ca aguillada,
i ora ia a troche moche
gasta, triunfa i arrastra carricoche.*

Trocho (s.m.): pau curto. [CFM]
*neste mes en que ia trochos,
rebillando os castañeiros.*

Trollo (s.m.): barro, lama. [CFM]
*fainllas soltar, e cual rollos
caen unhos noutros nos **trolos**
da xente entre a burla e gritos.*

Troncho (s.m.): talo das verduras.
[CFM]
*de nabos, **tronchos** de berzas,
e castañas nos maseiros.*

Troxo (s.m.): tronco da verza. [CFM]
*que asentaban os quixotes
nos escanos e nos **troxos**.*

Trusgada (s.f.): chiscadela de ollo.
*Muito temo que Dios teña xordeira
cuando pra aquela impudica **trusgada**
demandarlle perdón o rapaz queira.*

V

Virola (s.f.): variola; enfermidade
infecciosa grave, contaxiosa, causada
polo *variola virus*, que nalgúns casos
podía provocar a morte. [DRAG]
*por muito tempo as "poliñas"
a non ter dolor nas cholas
erisipela ou **virolas**.*

Vitola (s.f.): pauciño curto, cadrado por
un extremo e agudo polo outro. Pola
parte cadrada introdúcese axustado
na boca das cabazas de viño, deixando
catro pequenos ocos polos cales sae o
líquido que, caendo a fío pola punta
do pauciño, recíbeo o bebedor na boca
dende grande altura. Este mecanismo

úsase para non tocar cos beizos a boca
da cabaza, e para que dure máis
tempo o pracer da bebida. [CFM]
*sobre a boca palmo e medio,
i o chorro, que da **vitola**
vai fío a fío caendo.*

X

Xibrar (v.): asubiar. [CFM]
***Xibrian** os estorniños e cochorros;
rulan as rolas, que andan en bandadas.*

Xibrido (s.m.): asubío. [CFM]
*a borricán en retirada
se pronuncie prontamente
entre os **xibridos** da xente.*

Xixa (s.f.): carne. [CFM]
*que os que tein hembras, crían
pra muitos paxarracos,
ou pra pícaros **xixa**.*

Z

Zaramallada (s.f.): parvada, necidade,
mentira insulsa. [CFM]
*-Esas son **zaramalladas**.
-**Zaramalladas!** -Tu eres
un gran barallouzas. -Queres.*

Zoupada (s.f.): caída forte. [CFM]
*e tal **zoupada** ailí din
que desfixen os fociños.*

5. Conclusións

A xeito de conclusión, pódese dicir que o léxico galego-berciano empregado nos *Ensayos poéticos* é bastante semellante ao galego que se fala na actualidade, iso si, coas palabras propias da zona, como variedade lingüística.

Apréciase no seu léxico, como xa afirmou Álvarez (1996) no seu momento para a morfoloxía, que Fernández Morales se mostra fiel e comprometido coa lingua oral e natural da comarca. Mostra a lingua tal e como se fala; é dicir, opera dende unha óptica descritivista e non prescritiva: utiliza voces que son castelanismos, pero iso non lle impide «adaptalas» ou empregalas porque son voces usadas na fala do pobo.

Igual que faría Rosalía de Castro dous anos despois en *Cantares mallegos*, Morales tamén utilizou un léxico popular, no seu caso do Bierzo, cos seus dialectalismos e castelanismos.

Referencias bibliográficas

- ALBI 1 = Gutiérrez Tuñón, Manuel (dir.) (1996): *Atlas Lingüístico de El Bierzo, vol. I. Léxico (1)*. Ponferrada: Instituto de Estudios Bercianos.
- ALBI 2 = Gutiérrez Tuñón, Manuel (dir.) (2002): *Atlas Lingüístico de El Bierzo, vol. I. Léxico (2)*. Ponferrada: Instituto de Estudios Bercianos.
- ALGa IV = Instituto da Lingua Galega (2003): *Atlas Lingüístico Galego. Volume IV: Léxico: Tempo atmosférico e cronolóxico*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- ALGa V = Instituto da Lingua Galega (2005). *Atlas Lingüístico Galego. Volume V: Léxico: O ser humano (I)*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- ALGa VI = Instituto da Lingua Galega (2016): *Atlas Lingüístico Galego. Volume VI: Léxico: Terra, plantas e árbores*. A Coruña / Santiago de Compostela: Fundación Pedro Barrié de la Maza / Universidade.
- Álvarez Pousa, Concha / Xosé-Henrique Costas (2002): *Escolma de poesía berciana en lingua galega (1860-1960)*. Santiago de Compostela: Edicións Positivas.
- Álvarez, Rosario (1996): «Na estrema do galego: a lingua do Bierzo Baixo transmitida por Fernández y Morales» en R. Lorenzo / R. Álvarez (eds.), *Homenaxe a profesora Pilar Vazquez Cuesta*. Santiago de Compostela: Universidade.
- Angueira Viturro, A. (2003): «Achea literaria ós *Ensayos poéticos en dialecto berciano*: Antonio Fernández e Morales», *A Trabe de Ouro* 53, 39-53.
- Bello Garnelo, Fernando (2010): *Léxico y literatura de tradición oral en el entorno de Las Médulas (León)*. Leon: Universidad.

Cumieira 2. Cadernos de investigación da nova Filoloxía Galega

Costas González, Xosé Henrique (2011): *A lingua galega no Eo-Navia, Bierzo Occidental, As Portelas, Calabor e o Val do Ellas: Historia, breve caracterización e situación sociolingüística actual*. A Coruña: Real Academia Galega.

DdD = Santamarina, Antón (coord.) (2006-2013): *Diccionario de diccionarios*. Dispoñible en: <<http://sli.uvigo.es/ddd/index.html>>.

Fernández y Morales, Antonio (1861): *Ensayos poéticos en dialecto berciano*. León: Establecimiento Tipográfico de la Viuda é Hijos de Miñón. [Existe unha edición facsimilar de 2003 feita en Ponferrada polo Instituto de Estudos Bercianos; e outra de 2017 en Santiago de Compostela feita por Edicións Positivas de 2017].

García Rey, Verardo (1934): *Vocabulario del Bierzo*. Madrid: S. Aguirre Impresor. [Existe unha edición facsimilar de 1986 feita en León por Ediciones Lancia]]

Gutiérrez Tuñón, Manuel (1985): «El artículo en el Bierzo», *Estudios Bercianos* 3, 12-14.

Méndez Ferrín, Xosé Luís (2016a): «A primavera galega de Cubí i Soler», *Faro de Vigo* (02/04/2016), suplemento «El Sábado», 4.

Méndez Ferrín, Xosé Luís (2016b): «O brigadeiro de Cacabelos: Memoria de Fernández e Morales». *Faro de Vigo* (09/04/2016), suplemento «El Sábado», 4.

Pena, Xosé Ramón (2014): *Historia da literatura galega (II). O Rexurdimento (1853-1916)*. Vigo: Xerais.

RAG = Real Academia Galega [2012]: *Diccionario da Real Academia Galega*. Dispoñible en: <<http://academia.gal/diccionario/>>.

Rodríguez González, Mª Carmen / Mercedes Durany Castrillo (1998): «Ocupación y organización del espacio en el Bierzo Bajo entre los siglos V al X», *Studia Histórica. Historia medieval* 16, 45-87. Dispoñible en liña: http://revistas.usal.es/index.php/Studia_Historia_Medieval/article/view/4455/4472>

Wikipedia. *La enciclopedia libre*. Dispoñible en: <<https://es.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Portada>>.

WordReference. Dispoñible en: <<http://www.wordreference.com/es/>>.

Cumieira. Cadernos de investigación da nova Filoloxía Galega é unha publicación do Departamento de Filoloxía Galega e Latina da Universidade de Vigo que recolle traballos académicos dos novos investigadores e investigadoras no ámbito da Filoloxía Galega.

Neste vol. 2 poden lerse estudos lingüísticos sobre lingüística de corpus, sociolingüística, onomástica e léxico, e literarios sobre as vangardas e a lírica medieval.

Universidade de Vigo